

ГР. НАШ

ГРОМАДСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

ПЕРЕРОБЛЕНО
З КНИЖКИ С. ЛАЗАРЕВА
„ЗЕМЛЯ И ВОЛЯ“

ОДБИТКА З КНИЖКИ „ВИЗВОЛЕННЯ ВСІХ ТРУДЯЩИХ“

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“
ПРАГА — ЛЬВІВ — ЛЯЙПЦІГ

1 9 2 3

Громадське господарство.

Прикмети громадського господарства. Громадське господарство — це господарство, в якому бере участь не одна особа і не одна родина, а ціла громада. Коли чоловік сам оре, сіє, жне, молотить, меле, печей споживає — то це господарство індивідуальне. Коли все те робиться родиною — то господарство родинне. Коли в здобуванні, переховуванні, пересильці й споживанні певних річей бере участь село або місто, чи ціла держава, — то господарство стає сільським, міським або державним. Позаяк же родина, село, місто, держава — це все громади тільки різної величини, то їхнє господарство є вже громадським. Господарство, в якому орють, сіють чи виробляють, здобувають господарські річі одні члени громади, переховують другі, розвозять скрізь треті, продають четверті, а споживають п'яті і т. п., — є вже господарством громадським.

Всяке господарство, ведення якого залежить в будлі якій мірі від волі громадянства та його потреб, є громадським.

„Всяке громадське господарство провадиться складенням праці та поділом праці.“

Коли для вироблення певних річей вживається складення праці громадян, то (тоді) всім ясна участь громадянства в їхньому виробленні; всім ясно, що господарювання тими річами є справа громадська, частина громадського господарства. Коли ж здобування певних річей переводиться поділом праці, то не завше кожен учасник тієї праці бачить, що його справа є справою всього громадського господарства, а не лише його самого. „Коли одному чоловікові не по силі зробити велику роботу, наприклад, підняти велику вагу, збудувати дім, або робільню, прокопати гору і т. п., то для цього складається кілька людей і співучасть їх усіх в одній роботі, в виробленні чи здобутті однієї річі, провадження однієї справи для всіх очевидна. Зовсім инче, коли якась справа переводиться поділом праці.

В дрібних громадських господарствах, наприклад, родинному, при ріжньому розподілі праці між членами родини (один — оре, другий — худобу пасе, третій — хати доглядає, четвертий — коло городу пораяється і т. п.), — все ж таки кожному з них ясно, що хто б що з них не робив, а всі вони провадять одно спільне громадське родинне господарство і кожен з них лише одну якусь частину того господарства. Але що більша громада (село, волость, повіт, держава), то важче стає побачити звязок між окремими частинами її господарства. Окремі, розкидані по всьому краю співробітники одного спільного громадського господарства звичайно спеціалізуються на якійсь окремій роботі, все життя стоять лише коло однієї якої-небудь праці,

виготовляють лише одну якусь потрібну громадянству річ або справу, передають її певним лише близьким людям і не знають, де вона дівається далі, що з нею трапляється, де і як вона остаточно споживається. Швець, кравець, хлібороб і інші професійні робітники та співробітники в громадській кооперації гадають, що кожен з них живе й працює „самостійно“ і провадить своє господарство „окремо“ й „незалежно“ від других. „Він зовсім не вважає, що його кравецька, шевська чи інча майстерня є лише дрібною частиною всього цілого громадського господарства, а визнає їх окремим цілим своїм самостійним господарством.“

Опошнянському гончареві здається, що йому зовсім нема ніякого діла до того, чи оре полтавський хлібороб, чи зародить йому хліб; чи достає катеринославський копач вугілля; чи добра колія між Київом та Херсоном; чи тчуть жінки на Полтавщині полотна; чи валять денебудь на Україні сукно і т. п., — ясніше кажучи: чи виготовляють для нього, опошнянського гончаря, денебудь усе, що треба для прожиття — їжу, одягу та обстанову житла. Він знає тільки накопати глини, замісити, наробити горшків, перепалити їх, одвезти на базар і продати, а за ті гроші купити, чого треба. Він уявляє, що провадить своє власне, цілком самостійне господарство, а не частину лише великого громадського господарства. Він гадає, що жадного громадського господарства немає, що воно може тільки колись, десь, у далекому майбутньому, „за соціялістичного ладу настане“. А того й не помічає, що його горшки

пішли до вжитку тієї ткачихи, що наткала полотно, яке він купив собі на сорочку; тикви — косарям, що викохали куплену ним пшеницю; полумиски — міщанам, що виробили ложки, шапки, кожухи і т. п. Не помічає того, що своїми виробами, здобутками своєї праці він так само обмінюється з іншими членами великої громади (села, міста, держави), як і в родині (малій громаді) діти за працю коло хати (підмітання, копання, ношення води, догляд худоби і т. п.) вимінюють собі од батьків хліб, який батько виростив у полі, сорочку, яку мати пошила з викоханих нею конопель і т. п., а кожен член родини обмінює здобутки своєї праці на здобутки праці інших членів родини. Вони всі належать до одного господарства, бо не кожен з них виробляє для себе все потрібне, а обмінює здобутки своєї праці на інші, зібрані в тім господарстві іншими членами його. Так само діється й у селі, місті, державі. Всі члени міської, сільської, державної та іншої громади обмінюють здобутки своєї праці на інші річі, зібрані, вироблені, здобуті членами тих громад. Усе, що є в усіх членів тих громад, творить одно їхнє спільне господарство. Кожен з них обмінює здобутки своєї праці на здобутки праці іншого члена громади так само, як син за свою працю вимінює в батька здобутий ним хліб, а в матері — одягу, а батько за свою працю коло хліба має сорочку, пошиту матіррю з вирощених нею конопель і т. п.

З тієї причини, що опошнянський гончар не розуміє про свою приналежність до всього громадського господарства України тай світо-

вого, і гадає, що його господарство є окреме й самостійне, а не частина громадського, сільського, повітового, державного й світового, — з тієї причини й капіталісти гадають, що вони провадять „свої власні господарства“, незалежні від громадського (соціялістичного, бо соціялізм є громадськість), яке на їхню думку, може бути ген-ген, десь аж у далекому майбутньому за соціялістичного ладу.

Насправдіж громадське господарство існувало й існує завше й скрізь, де тільки збирається будлі яка громада людей, і провадиться воно в усіх під носом, всі в ньому беруть ту чи инчу участь, але не всі те розуміють.

Закони громадського господарства. Громадське господарство відбувається по незломнотвердих законах, яких свідомо чи несвідомо мусять слухатися всі члени громадянства. По тих законах громадське господарство тільки реагує на всі вчинки своїх співробітників і люто карає тих, хто порушує його вимоги й приписи. Карає воно й пролетаріят безробіттям за те, що він прилип до капіталістів, мириться з своєю гіркою долею й дозволяє себе експлуатувати, клопочучись лиш про поліпшення санітарних умов на панських робільнях, заводах, про добавку платні та скорочення годин часу, а мало думає про фактичне послаблення й цілковите знищення системи капіталізму, про справедливе, планомірне налагодження громадського господарства. Карає воно й капіталістів комерційними, підприємськими й фінансовими розрухами, банкрутствами й руїною за те, що вони,

капіталісти, виставляючи себе добродійцями людства й бездоганними постачателями всяких виробів і річей громадянству, експлуатують весь працюючий люд, і крутять тим, що постачають громадянству не все, що йому належить, а лише частину; не доплачують робітникам за їхню працю вповні, так що робітник, одержавши платню за свою працю несповна, коли вийде з майстерні чи робільні, то не може відкупити на одібрані в господаря гроші всього того багатства, яке він же тільки що сам створив. З цього виходить, що велика частина багатств, які склалися з недоплачування робітникам та недопостачання їх громадянству, залишаються в руках капіталістів, як бариш. Народ, не одержавши сповна оплати за свою працю від капіталістів, не має змоги закупити у свій споживок од них усе те, що він своєю працею зробив. Капіталісти, бачивши, що народ, який створив багатства, не має змоги їх усі для себе закупити, бо не має в себе потрібної суми грошей через те, що вони заплатили йому дешевше, ніж його праця коштувала, а од нього вимагають оплати вповні, шукають покупців на той крам серед других народів. Частину виробів народнього господарства, яку народ не може викупити од капіталістів, бо вони, шахруючи його, не додали йому всієї платні за його працю, капіталісти мусять щороку вивозити за кордон і шукати чужоземного покупця, щоб одібрати бариш чистим золотом. А позаяк по всіх краях усі капіталісти однакові, то, вискочивши за кордон, вони неминуче наскакують один на одного,

стукаються лобами й розхоплюють покупця навмір. Кому не щастить продати за кордоном, той кричить про перевиробництво краму, зачинає свою робільню, або скорочує виробництво: тому, мовляв, що з старим крамом немає де дітися, і викидає на вулицю робітників. Починається безробіття.

Ті капіталісти, що мають гірший крам, не спроможні конкурувати за кордоном з чужоземними капіталістами інших країн, які постачають крам кращий і дешевший. Такі „невдахи“ звертаються до своїх царів-королів та урядів і підбивають їх на війну проти чужих народів і країн, щоб поневолити тих вільних покупців і примусити їх силою хоч-нехоч купувати дорогі й неварті річі, а всім чужим капіталістам ввіз краму заборонити.

Царі-королі та всякі уряди, розуміється, самі на війну не підуть, а пошлють сотні тисяч селян-працьовників та робітників, передягнувши їх у військову одягу.

Таким чином, за порушення законів громадського господарства, проливаються ріки людської крові, не рахуючи вже хороб від нужди, страшної смерті від голоду та недоїдання й інших громадських нещасть.“

Здобуваюча праця та здобуваюче споживання. Праця, що приводить до витворення нових річей, зветься здобуваючою, а та, що нових річей не витворює, нездобуваючою. Здобуваюча праця не завше буває громадсько-корисною, а нездобуваюча дуже часто буває надзвичайно

корисною. Праця, витрачена на вироблення жандармських аксельбантів, гармат та інших засобів людського самознищення, безумовно здобуваюча, бо в наслідок її з'являються нові річі, але про її корисність і моральність думки не однакові: Л. Толстой, наприклад, вважав великим гріхом таку працю, а про користь людського самознищення нема чого й говорити. Тимчасом праця професорів, учителів, лікарів, пропагандистів соціальних ідей і т. и. з погляду економічного є — нездобуваючою, бо в наслідок її не витворюється ні одна нова матеріальна річ. Але хто таку працю визнає за шкідливу або некорисну?

Споживання всяких виробів і природних скарбів так само поділяється на здобуваюче й нездобуваюче. Здобуваючим споживанням називається те, що йде на витворення нових річей; нездобуваючим — те, що йде на підтримку існування старих річей.

„Все, що тільки виробляється в господарстві, виробляється для споживання. Кожен народ у кожній країні завше працює і з року в рік виробляє величезну силу всякого добра: хліба, всяких припасів для себе та худоби, одержі, взуття; будує й лагодить будинки, школи, театри, мости, пароплави, залізниці та інші шляхи й засоби зносин, пам'ятники, музеї і т. и. Все це й складає національний скарб. Деякі з цих скарбів споживаються, псуються і зношуються через день, другі — через місяць, треті — через рік, а є такі, що лише через сотні літ, а тому вимагають завше догляду, клопоту, людської праці для поповнення спожитого

й полагодження попсованого. В оцій постійній праці й турботах про задоволення людських потреб і є вся суть громадянського господарства.

І добре тому народові, який може багато свого національного добра витратити на споживання нездобуваюче, тоб-то: їсти й пити до схочу, багато читати, розмовляти, — одним словом задовольняти цілком потреби вільного часу. Добре через те, що це певна ознака, що народ багатий, живе в достатках і по людськи. Але як би народ пожив так хоч рік, хоч місяць, не працюючи, не турбуючись своїм громадянським господарством, то всі члени громадянства стали б старцями, голодними, обідраними, босяками: хліба й страви не стало б; одежа, взуття зносилися б; будинки, мости, дороги попсувалися б, скрізь і на все настала б нужда.

Громадські засоби виробництва. Для того, щоб народові можна було жити завше в достатку й не терпіти нужди, він повинен споживати своє добро з розумом і по господарськи: він повинен із усього свого годового виробу відділити значну частину, яку необхідно спожити неодмінно здобуваючи, тоб-то: витратити тільки на працю, на підтримання свого господарства, на відбудування спожитих засобів добра.

Візьмемо, наприклад, хліб. Народ може витратити хліба, скільки захоче і на що захоче: пекти хліб, варити пиво, гнати горілку і т. и. Але як він не залишить потрібної кількості на насіння, то на другий рік всьому громадянству

загрожує голодна смерть. Та самого насіння ще й мало, бо треба ж і на харч при роботі, одягтися, взутися і т. и.

І от насіння та всі необхідні засоби виробництва й знаряддя хліборобства й інших галузів виробництва повинні завше залишатися недоторканим фондом, призначеним спеціально на здобуваюче споживання, бо від здобуваючого споживання залежить життя й добробут усього громадянства й народу. Недоторкана частина національного добра, призначена на здобуваюче споживання, в чийх би руках не перебувала, називається громадськими засобами виробництва.

Все, що залишається поверх оцих засобів виробництва, люде мають право поділити поміж собою, обернути в особисту власність і витратити кожний по своєму, як захоче. Але розпоряджатися громадськими засобами виробництва, захоплювати їх у приватну власність, розкрадати або витратити їх по своїй волі, без згоди громадянства, — це означає розкрадати й марнувати не своє, а громадське добро, це означає підвести під небезпеку життя і волю всього громадянства.

Привлащення громадських засобів виробництва є капіталізм.

Захоплення громадського добра, привлащування в приватну власність громадських засобів виробництва є оберненням їх у капітал, який стає звичайним способом провадження громадського народнього господарства.

Привлащення громадських засобів виробництва й обернення їх у приватний капітал

є основою того господарського ладу, який називаємо капіталістичним.

Одні захопили у народа землю, яку йому даремно дала природа на спільну потребу всіх людей, і стали поміщиками-землевласниками; другі привластили собі решту необхідних засобів виробництва, утворених людською працею, і стали панами-капіталістами. Через це й сталося так, що пани поміщики й капіталісти самі можуть і зовсім не працювати, жити собі за кордоном, навіть не бачити своїх земель і фабрик, а решта народу мусить працювати на них день і ніч, усе життя, не покладаючи рук, не знаючи спочинку, і творити всі нечислені скарби в своїй країні, а врешті — все наготовлене ними попадає в руки не тим, хто працює, а тим, хто володіє землею й фабриками.

Через те соціялісти й вимагають остаточного скасування найманої праці, скасування кляси капіталістів-господарів і кляси пролетарів, а цього можна досягнути тільки відобранням від землевласників і капіталістів всіх громадських засобів виробництва й обернення їх у громадську власність.“

Капіталізм є не єдиною, а лише одною з форм громадського господарства.

Капіталізм не тільки в буденнім житті, а часто й у науці ототожнюють

з громадським господарством, тоді як насправді він є тільки одною з багатьох форм народнього господарства. Така плутанина дуже поширена, але для витворення правдивого соціялістичного світогляду потрібно ясно

й твердо знати, що капіталізм не є єдиною формою громадського господарства, а лише одною з багатьох. Громадське господарство існує й поза межами капіталізму, там, де капіталізму нема й не може бути. Плутизна в розумінні взаємовідносин між капіталізмом та громадським господарством сталася з тих причин, що „політична економія, як наука, що досліджує взаємовідносини між громадським життям та громадським господарством, через багато обставин не завше втримувалася на цій широкій і міцній базі. Замість постійних і незмінних інтересів цілого громадянства, різні представники цієї науки почали підставляти інтереси якоїнебудь одної улюбленої ними класи громадянства: то дрібного „самостійного“, безпосереднього виробника (селянина або ремісника), то буржуазію, то капіталістів, то пролетаріят.

Малодосвідчені та малорозважні не безсторонні учені часто обминали, затушковували, одсували на бік або й зовсім не помічали могутніх життєвих вимог громадянства в цілому, а натомість з надзвичайним галасом і нестриманністю копирсалися в інтересах одного якогонебудь закутка громадянства, підносячи його інтереси понад усе, рахуючи або, ліпше, виставляючи їх за інтереси всього громадянства.

Швидкий зріст капіталізму та його рідної, хоч і небажаної та нелюбої дитини — пролетаріату, голосна та часто й кривава боротьба між ними, — захопили всю увагу громадянства та учених дослідувачів, з яких багато самі брали

безпосередню участь у тій боротьбі, билися в перших лавах ворожих армій і не раз писали однією рукою в той час, як другою держали меча. Боротьба цих двох частин громадянства (капіталістів та пролетаріату), що найлютіше ворогують між собою, галас і метушня, гук рушниць і гармат, стовпи куряви й диму, що схопилися навколо них, — геть заступили собою інтереси інших верств громадянства. Інтереси цих двох клас найгостріше висунулися з купи інтересів всього громадянства й притягли до себе загальну увагу, тоді як інші залишилися ззаду, до другого разу.

„Все це вкупі з іншим мало сприяло безсторонньому, широкому та філософському науковому досліджуванню політико-економічних з'явищ. Через те сама політична економія розпалася на різні школи: з'явилася політична економія „дрібнобуржуазна“ й „великобуржуазна“, „класична“ й „пролетарська“, а до того ще всякі відтінки їх. Долю й потреби одної класи, тої чи іншої, що виступала на арену історичного життя, стали переплутувати й ототожнювати з долею та інтересами всього громадянства.“ Через те, й капіталістичну форму, одну з багатьох форм громадського господарства, стали в багатьох випадках вважати за єдину загальну форму народного господарства.

Коли виникли соціяльні досліди про закони капіталістичного розвитку, про вплив капіталізму на саме громадянство та на громадське господарство, то ці часткові, однібокні досліди лише над однією з форм громадського госпо-

дарства подекуди стали рахувати за досліди над усім громадським господарством і вважати за саму науку політичну економію, тоб-то: окремі розділи науки брали за всю науку. Так „критику“ капіталістичної форми громадського господарства, зроблену Марксом, його прихильники обернули в догматичне евангеліє „наукового соціалізму“, а іманентні, непорушні закони громадського господарства підмінили „іманентними“ законами капіталістичної його форми. На місце незмінного цілого поставили скороминущу частину його. Капіталізові помилково стали приписувати універсальну роль, що панує над ролею й вимогами громадського господарства. Замість громадського господарства мали на оці тільки капіталізм.“ Це те саме, як би в справах музичних, замість цілого оркестру, мати на оці тільки один тарабан, бо він же найголосніший і своїм галасом заглушає всі інші звуки. Через таку постановку справи, всі з'явища, що підлягають дослідів громадської науки — політичної економії, вималювалися в неправдивий колір. Державу плутають з громадянством, капіталізм з громадським господарством, працюючу клясу з пролетаріатом і т. п.

Тимчасом біологічне призначення й „іманентна“ мета громадянства полягає в тім, щоб служити захистком кожної індивідуальності та найкращого забезпечення нащадків. З цього самого виявляється й „іманентне“ призначення та мета громадського господарства: задовольняти потреби не самих капіталістів або самого пролетаріату, а способом складення й

кооперації індивідуальних сил всього громадянства найкраще забезпечити повне й всебічне задоволення потреб усіх членів громадянства. Все, що не відповідає цьому головному призначенню і стоїть у суперечності до нього, неминуче викличе фізичне страждання, розклад громадської організації й виявиться, як справа антигромадська, яку життя або мусить усунути, або само... згинути.

Взяти, наприклад, усім відоме з'явище економічних криз з відповідними їм з'явищами „перевиробництва“, „безробіття“ і т. п. Можна з різних боків підходити до криз: або розглядати їх, як неминучий наслідок капіталізму, ствержувати їхній причинний зв'язок і необхідність, та робити висновок що „все існуюче розумне“, або ж розглядати кризи, як натуральну й неминучу реакцію з боку примусових вимог нормального громадського організму. В першій випадку можна вважати, що капіталізм є активною й керуючою силою, якій нема діла до людських страждань, але з другого ясно, що навпаки, закони нормального громадського господарства могутньо реагують, мстять і люто карають усіх, хто порушує їх: як робітників та капіталістів, так і виробників та споживачів.“

Коли розглядати справи громадського господарства по першому способу, то він і призводить до того, що замість законів цілого громадського господарства, люде бачать тільки закони капіталізму, але вважають їх за закони всього громадського господарства. При таких способі дослідів і витворюється плутанина між

розумінням капіталізму й громадського господарства та заміна першим другого.

Тим то й необхідно скрізь вияснювати, 1) що громадське (народне) господарство й капіталізм не те саме; 2) що капіталізм є лише одна з кількох форм громадського господарства; і 3) що громадське господарство не тільки може, а й повинно існувати без капіталізму.

НОВІ КНИЖКИ.

- М. ШАПОВАЛ: Революційний соціалізм. 256 стор.
О. МИЦЮК: Як боролося українське селянство за землю. 19 стор.
— Індивідуалізм та колективізм українських хліборобів. 20 стор.
— Всенародне право на землю та промислова майбутність України. 24 стор.

*

КНИЖКИ Й БРОШУРИ, ВИДАНІ Т-ОМ „ВІЛЬНА СПІЛКА“.

1. „ВІЛЬНА СПІЛКА“. Збірник статей на громадсько-політичні теми.
2. ГР. НАШ: Народня влада на Україні.
3. N. Hryhorijiw: Die Ukraine und Russland.
4. ГР. НАШ: Визволення всіх трудящих. Збірник популярних статей по ідеології народницького (революційного) соціалізму.
5. — Капіталістичний лад.
6. — Громадське господарство.
7. — Визвольні сили в капіталістичній державі.
8. — Способи введення соціалістичного ладу.
9. — Партія всіх працюючих.
10. — Етика й соціалізм.
11. — Соціалізм, хамство та правовий лад.
12. — Соціалізм, націоналізм та інтернаціоналізм.
13. — Революція й після неї.